

Kazimierz M. Czarnecki

Twórczy rozwój człowieka : wykład inauguracyjny na rozpoczęcie roku akademickiego 2000-2001 w Górnośląskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Mysłowicach

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (10-11), 9-14

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kazimierz M. Czarnecki

Twórczy rozwój człowieka

(Wykład inauguracyjny na rozpoczęcie roku akademickiego 2000–2001
w Górnosląskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Mysłowicach)

Termin „**rozwój**” jest definiowany przez N. Silamy’ego (1989, s. 256) jako „seria etapów, przez które przechodzi istota żywa, by osiągnąć pełnię rozkwitu”. Twierdzi on również, że „każdy człowiek ma właściwy sobie rytm rozwoju z okresami przyspieszonego przyrostu, przerwami, regresami, jego wykres nigdy nie przypomina linii prostej” (ss. 256–257).

W całości kształcie rozwoju człowieka wyróżnia się kilka szczegółowych kategorii, takich jak: rozwój biologiczny (somatyczny, motoryczny, psychomotoryczny, zdrowotny); rozwój psychosomatyczny (umysłowy); rozwój uczuciowy i emocjonalny; rozwój społeczny, rozwój moralny; rozwój erotyczny; rozwój estetyczny; rozwój zawodowy; rozwój polityczny. W procesie rozwoju człowieka wyróżnia się: *rozwój ilościowy* oraz *rozwój jakościowy*. Szczególnie ważnym aspektem rozwoju jakościowego jest **rozwój twórczy i życie twórcze człowieka**.

„**Rozwój twórczy**” rozumiany jest jako zdolność każdego człowieka, niezależnie od jego wieku życia, do podejmowania działań i czynności niekonwencjonalnych, nowatorskich, odkrywczych i oryginalnych. Potencjalnie tkwiąca w każdym człowieku zdolność wymaga określonych podnień społeczno-kulturowych i samodoskonalenia, by mogła zacząć się rozwijać i rozwinąć w określonym kierunku i na wysokim poziomie.

Zdaniem J. Pietera „Nic jest twórcą (ten), kto tylko w lotnym marzeniu miewa pomysły nowe, błyskotliwe, nawet olśniewające. Zaczyna nim być dopiero ten, kto przesiewając pomysły o pokroju marzeniowym, umie wydobyć z nich ściśle określone zadania twórcze” (1967, s. 390). Siłą wyjściową i napędową tworzenia jest **niepokój twórczy**, który zdaniem J. Pietera jest „...szczególną kombinacją **niezadowolenia, radości, odwagi i buntu**” (1967, s. 391).

Jednostki uzdolnione zawsze stały w czołówce postępu cywilizacyjnego, nowatorstwa, odkryć i zmian istniejącej rzeczywistości materialnej i kulturalnej. Oznacza to, że chcąc żyć lepiej, dostatniej, szlachetniej, spokojniej, trzeba zawsze opierać cały postęp cywilizacyjny na **rozumie, motywacji, szlachetności i twórczej aktywności** ludzi uzdolnionych. Trzeba tworzyć im zawsze i wszędzie odpowied-

nie warunki do tego, by mogli rozwijać swoje potencjalne zdolności i uzdolnienia dla dobra społecznego i własnego.

Autentycznym twórcą jest ten, kto podejmuje **zadania twórcze** i realizuje te zadania w postaci zmaterializowanej **myśli twórczej**. Autentyczną twórczością jest to, co jednostka twórcza pozostawia po sobie jako wartość społecznie uznawaną, cenioną i chronioną.

Człowiek nie rodzi się twórczy. Twórcą staje się w ciągu całego swojego życia, na podstawie pomyślnego sprzężenia potencjalnych zdolności i uzdolnień z pomyślnymi warunkami społeczno-kulturowymi i materialnymi.

Zdaniem W. Szewczuka termin „twórczość” rozumiany jest jako **działalność**, której efektem jest wzbogacenie zasobów życia człowieka, poznania przez niego rzeczywistości, a także samego siebie, wzbogacanie świata kultury w najszerszym tego słowa znaczeniu (1979, ss. 308–309).

Zdaniem W. Okonia termin ten rozumiany jest również jako **proces działania** ludzkiego, w wyniku którego powstają nowe, oryginalne wytwory, oceniane w danym czasie jako społecznie wartościowe (1975, s. 312).

Twórczy rozwój dzieci, młodzieży i dorosłych i ich dzieła twórcze mogą zaistnieć w wyniku spełnienia określonych warunków podmiotowych i przedmiotowych. Warunki podmiotowe tkwią potencjalnie w samym człowieku.

Zalicza się do nich najczęściej:

- zdrowie fizyczne i psychiczne,
- wysoki poziom inteligencji ogólnej,
- zdolności i uzdolnienia kierunkowe (specjalne),
- twórcze myślenie (zdolności analityczne, syntetyczne, wnioskowania, abstrahowania),
- niepokój twórczy (marzenia, skojarzenia, fantazja i fantastyka),
- twórcze zainteresowania kierunkowe,
- silna motywacja do działania twórczego,
- działanie twórcze, zwane czynem twórczym, bez którego nie ma twórczości i dzieł twórczych.

Warunki przedmiotowe tkwią w najbliższym i dalszym otoczeniu człowieka i są to:

- środowisko rodzinne i wychowanie domowe,
- środowisko szkolne i kształcenie,
- środowisko rówieśnicze i wychowanie w grupie społecznej,
- środowisko duchowe i wychowanie światopoglądowe,
- środowisko pracy i wychowanie pracownicze.

Warunkiem wejścia do twórczego rozwoju są zawsze potencjalne zdolności i uzdolnienia jednostki, które nadają **kierunek** i określają **pułap** rozwoju i osiągnięć twórczych.

Zdaniem W. Szewczuka nie ma takiej dziedziny działalności, w której nie byłoby miejsca dla twórczej aktywności człowieka (1979, s. 309). W. Okoń uważa również, że twórczość człowieka może przejawiać się w każdej dziedzinie działalności ludzkiej (1975, s. 312). Oznacza to, że rozwój twórczy i działalność twórcza mogą pojawiać się wszędzie tam, gdzie żyje i działa człowiek potencjalnie twórczy i gdzie wykonuje określone (kierunkowe) czynności. A więc w technice, ekonomii, rolnictwie, leśnictwie, oświacie i wychowaniu, nauce, służbie zdrowia, sztuce, obronności kraju, duszpasterstwie.

Zdaniem J. Pietera „Wszelkie zdolności rozwijają się w biegu życia pod wpływem doświadczenia” (1967, s. 387). Doświadczenia życiowe i zawodowe zdobywają dzieci w wieku przedszkolnym, uczniowie szkół podstawowych, uczniowie gimnazjów, szkół zawodowych, uczniowie szkół policealnych, studenci uczelni wyższych, dorośli pracujący i bezrobotni oraz emeryci i renciści. W każdym z wyróżnionych etapów rozwoju ogólnego i kierunkowego może występować u człowieka określony rodzaj twórczości, jak np.: rysunkowa, konstrukcyjna, kompozytorska, pisarska, naukowa. Znane są prace naukowe dotyczące twórczości rysunkowej dzieci (S. Szuman, S. Popek); twórczości muzycznej (J. Wierszyłowski); twórczości technicznej uczniów szkół zawodowych (E. Talejko); myślenia technicznego (E. Franus). Oznacza to, że w całym biegu życia ludzkiego jest miejsce i czas na działania twórcze, mniej lub więcej wartościowe i dojrzałe, wykraczające często poza tzw. „przeciętne myślenie” i „normalne działanie”.

Biorąc pod uwagę materialne kryterium dzieł, wyróżniam dwa rodzaje wyników działalności twórczej: twórczość wewnętrzną („ukrytą”) oraz twórczość zewnętrzną („ujawnioną”). Twórczość wewnętrzną charakteryzuje się wyraźnym bogactwem pomysłów, przeżyć, wyobrażeń, marzeń, koncepcji i fantazji. Niestety, rzadko są one ujawniane w postaci zmaterializowanych czynów twórczych. Najczęściej pozostają w sferze życzeniowej i po prostu wygasają w świadomości jednostki. Twórczość uzewnętrzniona charakteryzuje się zmaterializowaniem myśli, pomysłów, marzeń, fantazji. Przejawia się ona u tych dzieci, uczniów, studentów, dorosłych pracujących i bezrobotnych, emerytów i rencistów, którzy rysują, malują, rzeźbią, konstruują i piszą eseje, wiersze, pamiętniki, prowadzą badania, komponują dzieła muzyczne.

Korzenie twórczości uzewnętrznionej tkwią zawsze w twórczości wewnętrznej. Nie uzewnętrzniona twórczość wewnętrzna, choćby najbardziej błyskotliwa i oryginalna, gaśnie i zanika, a poddana zbyt ostrej krytyce, zostaje zaniechana. Dobrze zatem jest, jeżeli uzewnętrzniane załączki twórczości jednostki napotykają sprzyjający grunt rozwoju. Jednostka potencjalnie twórcza czuje się wtedy dowartościowana, doceniana, potrzebna, ważna i znacząca. Szybciej się wtedy rozwija, bo jest właściwie motywowana. Tworzy dzieła coraz bardziej dojrzałe i społecznie

wartościowe. Oznacza to, że zawsze i wszędzie jednostce potencjalnie twórczej potrzebne jest wsparcie intelektualne, moralne, społeczne i materialne, a to m.in. dlatego, że jednostki twórcze są bardziej ambitne, bardzo wrażliwe i często drażliwe na punkcie swojej osoby i własnej twórczości.

Biorąc pod uwagę kryterium **procesu tworzenia**, a szczególnie warunki i wynik końcowy, wyróżniam następujące po sobie etapy rozwoju twórczego i tworzenia dzieł:

1. nabywanie przez jednostkę doświadczeń życiowych i zawodowych, głównie wiedzy i umiejętności;
2. niezadowolone z istniejącego stanu rzeczy w określonej dziedzinie życia lub działania, wyrażające się w konstruktywnym myśleniu krytycznym;
3. pojawienie się problemu twórczego jako wynik tzw. inkubacji;
4. powstawanie koncepcji twórczej jako wynik intensywnego myślenia twórczego, dotyczącego określonego problemu lub dziedziny życia;
5. ustalenie zadania twórczego do podjęcia i wykonania;
6. opracowanie szczegółowego planu realizacji zadania twórczego;
7. tworzenie warunków materialno-technicznych i społecznych do wykonania zadania twórczego;
8. realizacja praktyczna zadania twórczego, zgodna z ustalonym planem;
9. wprowadzenie ewentualnych korekt do realizacji zadania twórczego;
10. wykonanie praktyczne dzieła — zadania twórczego;
11. osobista ocena dzieła twórczego;
12. społeczna ocena dzieła twórczego poprzez jego publiczne ujawnienie;
13. społeczne uznanie dzieła jako trwałego składnika kultury materialnej lub duchowej.

Wyróżnione etapy twórczego rozwoju jednostki i jej dzieł twórczych traktuję jako propozycję do konstruktywnej dyskusji, zwłaszcza wśród jednostek twórczych, różnych dziedzin działalności, a szczególnie w nauce, kulturze i technice.

Różne są poziomy twórczego rozwoju jednostki i oceny dzieł twórczych. W ich ocenie dwa kryteria są szczególnie znaczące: jakość dzieła oraz zakres treściowy dzieła. Według kryterium jakościowego wyróżnia się trzy poziomy twórczości:

1. twórczość naśladowczą,
2. twórczość innowacyjną,
3. twórczość oryginalną.

Według kryterium treściowego wyróżnia się dwa poziomy twórczości:

1. twórczość jednostronną, jednokierunkową,
2. twórczość wielostronną, wielokierunkową.

Najwyżej cenione są: twórczość oryginalna oraz twórczość wielostronna. Twórców oryginalnych i wielostronnych jest wyjątkowo mało. Częściej spotyka się twórców i twórczość w większym lub mniejszym stopniu naśladowczą oraz jednostronną. Sądzę, że uwarunkowane jest to m.in. tym, że istnieje obecnie rozdrobnienie społecznego podziału pracy i konieczność specjalizowania się w określonej wąskiej dziedzinie twórczości.

W dziedzinie twórczości, częściej niż w działalności odtwórczej, spotykamy się z różnorodnymi niepowodzeniami, rzadziej z powodzeniami i wysoką, pozytywną, życzliwą oceną ze strony tzw. osób znaczących. Najczęściej z niepowodzeniami własnego rozwoju spotykają się uczniowie szkół podstawowych, średnich i studenci uczelni wyższych, a nieco później dorośli pracujący, bezrobotni, emeryci i renciści. Statystycznie rzecz ujmując, niepowodzenia szkolne uczniów mają związek korelacyjny z niepowodzeniami pozaszkolnymi, społecznymi, pracowniczymi, twórczymi. Nie stwierdzono jednak (z wyjątkiem jednostek patologicznych) prostej zależności tych niepowodzeń w układzie: „im – tym”, tzn. im większe niepowodzenia szkolne, tym większe niepowodzenia życiowe i zawodowe. Okazuje się bowiem, że istnieją bardzo liczne sytuacje wysokich niepowodzeń szkolnych, a wysokich powodzeń zawodowych, życiowych i twórczych. Zjawisko to posiada swoje liczne i różnorodne uwarunkowania. Wyróżniam cztery grupy czynników niepowodzeń rozwojowych i twórczych jednostki:

1. niedostatek zdolności i uzdolnień twórczych,
2. słabą motywację do działania twórczego,
3. niewłaściwy kontakt społeczny z ludźmi znaczącymi w określonej dziedzinie twórczości i innymi osobami znaczącymi,
4. niekorzystne warunki materialne do uprawiania twórczości na wysokim poziomie.

Gdyby ustalić kolejne miejsca wyróżnionych czynników według sprawczego kryterium niepowodzeń twórczych, to na pierwszym miejscu trzeba postawić **niedostatek twórczego myślenia** oraz twórczych koncepcji i zadań. Ich brak lub „wyczerpanie się” wywołuje niepowodzenie. Niepowodzenie w działalności twórczej może wystąpić również u osoby wysoce uzdolnionej, z licznymi pomysłami, wysoce motywowanej twórczo, jeżeli zostaje ona „odciągana” od swojego warsztatu pracy twórczej, np. przez przyjmowanie i pełnienie licznych funkcji społecznych i administracyjnych. Można więc mieć poważne zastrzeżenia do tego, czy uczony, artysta, wynalazca, konstruktor, pisarz, aktor powinien w ogóle pełnić funkcje administracyjne, czy wykonywać inną działalność społeczną niż twórczość. Również nadmiar twórczych sukcesów (pochwał, wyróżnień, nagród, odznaczeń) może być powodem zmniejszenia i obniżenia poziomu aktywności twórczej. Podobnie, przesadna krytyka dzieł twórczych i twórcy, zwłaszcza bez merytorycznej i głębokiej argumentacji, może zniechęcić twórcę do działalności twórczej i twór-

czego rozwoju. Zdarzają się wprawdzie jednostki wyjątkowo odporne fizycznie i psychicznie na niepowodzenia i krytykę, ale niepowodzenia zawsze osłabiają „ducha twórczego” i motywację twórczego rozwoju. Twierdzą także, że jednostka twórcza jest bardziej narażona na krytykę i niepowodzenia niż jednostka odtwórcza i bierna. Często tzw. „zwykła, bezinteresowna zawiść ludzka” prowadzi do niszczenia jednostki twórczej i jej dzieł twórczych. Sądzą jednak, że jednostki potencjalnie twórcze nie mogą pod żadnym względem ulegać zniechęceniu do twórczego rozwoju i działania twórczego, lecz konsekwentnie **rozwijać swój talent** wbrew najrozmaitszym przeciwnościom, gdyż chodzi tu głównie o rozwój własnej osobowości, własnego „ja”, a do tego każda uzdolniona jednostka ma pełne i niezbywalne prawo.

W całościach różnorodnych działań wspomagających twórczy rozwój dzieci, młodzieży i dorosłych wyróżniam cztery grupy metod.

1. **metody stymulujące** twórczy rozwój jednostki, takie jak np. rozmowa, dyskusja, wymiana myśli i doświadczeń;
2. **metody aktywizujące**, takie jak np. zachęta, przekonywanie, wyzwalanie energii twórczej — psychicznej;
3. **metody wyzwalające myśli i działanie twórcze**, takie jak współpraca, współdziałanie, konkretna pomoc, szlachetne współzawodnictwo;
4. **metody kształtujące kierunek i treść działania twórczego**, takie jak np. działanie samodzielne, projektowanie, konstruowanie, konsultowanie, ocenianie.

Ideałem byłaby taka sytuacja, gdyby jednostka potencjalnie twórcza mogła w każdej chwili, czasie oraz sytuacji ujawniać i realizować swoje twórcze pomysły, by była zawsze i wszędzie wspomagana jej myśl twórcza.

Literatura

- Franus E., *Myśl techniczna*, Wrocław 1979.
- Konopnicki J., *Powodzenia i niepowodzenia szkolne*, Warszawa 1966.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1975.
- Pieter J., *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wrocław 1967.
- Rozet I., *Psychologia fantazji*, Warszawa 1982.
- Silamy N., *Słownik psychologii*, Katowice 1995.
- Strelau J., *O inteligencji człowieka*, Warszawa 1987.
- Szewczuk W. (red.), *Słownik psychologiczny*, Warszawa 1979.
- Talejko E., *O zdolnościach technicznych młodzieży. Możliwości i sposoby kształcenia*, Warszawa 1970.
- Wierszyłowski J., *Psychologia muzyki*, Warszawa 1979.